

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.07>

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Прокоп'єв Роман Євгенович,
кандидат юридичних наук,
головний інженер
(Регіональна філія
«Південна залізниця»
акціонерного товариства
«Укрзалізниця», м. Харків, Україна)

Актуальність статті полягає у тому, що працівники транспорту несуть значну відповідальність за життя та здоров'я людей, котрі користуються залізничним транспортом, забезпечуючи належні умови перевезення, експлуатацію залізничного транспорту тощо. Варто пам'ятати, що праця залізничників тісно пов'язана із джерелами підвищеної небезпеки, а тому у процесі перевезення пасажирів і багажу важливим є чітке дотримання умов і стандартів праці, дотримання дисципліни праці, заходів охорони праці з метою недопущення ситуацій, які становлять загрозу життю та здоров'ю людини. Окрім цього, трудовим договором на працівника покладається бережливе ставлення до майна підприємства, на якому працює особа, збереження його цілісності, охорони такого майна, але у процесі трудової діяльності будь-якої людини хоча б раз у житті виникають ситуації, коли все ж таки завдається шкода майну роботодавця, а на особу покладається обов'язок щодо її відшкодування, що спричиняє застосування до такого працівника матеріальної відповідальності. Матеріальна відповідальність працівників залізничного транспорту є досить багатоаспектною, оскільки робота таких працівників пов'язана із рухом поїздів, використанням різноманітного майна у процесі проведення ремонтних робіт, перевезенням вантажів, багажу, пасажирів тощо. Метою статті є визначення основних аспектів матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту. Для досягнення поставленої мети у статті здійснюється розгляд та аналіз поняття «матеріальна відповідальність працівника», окреслюються її основні ознаки. У статті здійснено розгляд наукових підходів різних вчених до термінологічного розуміння поняття «матеріальна відповідальність працівника» та запропоновано власне розуміння поняття «матеріальна відповідальність працівників залізничного транспорту». Окреслено основні закони, які стосуються регулювання залізничного транспорту, зроблено висновок про те, що окремої статті про майнову відповідальність саме працівників залізничного транспорту та порядок її застосування профільними законами у сфері залізничного транспорту не визначено. У рамках статті визначено й окреслено основні ознаки матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту.

Ключові слова: відповідальність, матеріальна відповідальність, працівник, залізничний транспорт, перевезення.

MATERIAL RESPONSIBILITY OF EMPLOYEES RAILWAY TRANSPORT

Prokopiev Roman Yevhenovych,
Candidate of Legal Sciences,
Chief Engineering Officer
(Regional branch "Southern Railways" of
JSC "Ukrainian Railways",
Kharkiv, Ukraine)

The relevance of the article is that transport workers have a significant responsibility for the life and health of people who use rail transport, while ensuring proper transportation conditions, operation of rail transport and more. It should be remembered that the work of railways is closely linked to sources of increased danger, and therefore in the process of transporting passengers and luggage is important to strictly comply with labor conditions and standards, labor discipline, labor protection measures to prevent situations that constitute threat to human life and health. In addition, the employment contract imposes on the employee a careful attitude to the property of the enterprise where the person works, preserving its integrity, protection of such property. But in the course of any person's employment, at least once in a lifetime, there are situations when the property of the employer is still damaged, and the person is obliged to compensate it, which leads to the application of financial liability to such an employee. The material responsibility of railway workers is quite multifaceted, as the work of such workers is associated with the movement of trains, the use of various property in the process of repair work, transportation of goods, luggage, passengers and more. The purpose of the article is to determine the main aspects of liability of railway transport workers. To achieve this goal, the article considers and analyzes the concept of "employee liability", outlines its main features. The article examines the scientific approaches of various scientists to the terminological understanding of the concept of "employee liability" and offers its own understanding of the concept of "liability of railway workers". The basic laws concerning the regulation of railway transport are outlined and it is concluded that a separate article on the property liability of railway transport workers and the procedure for its application are not defined by the relevant laws in the field of railway transport. The article identifies and outlines the main features of liability of railway transport workers.

Key words: responsibility, material responsibility, employee, railway transport, transportation.

Постановка проблеми. Працівники транспорту несуть значну відповідальність за життя та здоров'я людей, котрі користуються залізничним транспортом, забезпечуючи належні умови перевезення, експлуатацію залізничного транспорту тощо. Варто пам'ятати, що праця залізничників тісно пов'язана із джерелами підвищеної небезпеки, а тому у процесі перевезення пасажирів і багажу важливим є чітке дотримання умов і стандартів праці, дотримання дисципліни праці, заходів охорони праці з метою недопущення ситуацій, які становлять загрозу життю та здоров'ю людини. Окрім цього, трудовим договором на працівника покладається бережливе ставлення до майна підприємства, на якому працює особа, збереження його цілісності, охорони такого майна, але у процесі трудової діяльності будь-якої людини хоча б раз у житті виникають ситуації, коли все ж таки завдається шкода майну роботодавця, а на особу покладається обов'язок щодо її відшкодування, що спричиняє застосування до такого працівника матеріальної відповідальності. Матеріальна відповідальність працівників залізничного транспорту є досить багатоаспектною, оскільки робота таких працівників пов'язана із рухом поїздів, використання різноманітного майна

ПАТ «Укрзалізниця» у процесі проведення ремонтних робіт, перевезення вантажів, багажу, пасажирів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми матеріальної відповідальності працівників транспорту розглядали такі вчені, як: Ю.В. Баулін, В.С. Венедиктов, В.В. Волинець, Л.О. Гайдаренко, В.В. Гладкий, П.С. Луцюк, С.В. Синенко, О.І. Хайнус, Н.М. Хуторян.

Невирішені раніше проблеми. Інститут матеріальної відповідальності у трудовому праві не є достатньо дослідженим, а тому й питання матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту не є визначеними на належному рівні, що і зумовлює подальші наукові пошуки у вказаній сфері.

Метою статті є визначення основних аспектів матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту. Для досягнення поставленої мети у статті здійснюється розгляд та аналіз поняття «матеріальна відповідальність працівника», окреслюються її основні ознаки.

Виклад основного матеріалу. В енциклопедичному словнику матеріальну відповідальність робітників і службовців за трудовим правом визначено як обов'язок працівника відшкодувати шкоду, заподіяну ним підприємству (установі, організації) у межах і в порядку, встановленому трудовим законодавством [1, с. 210]. Водночас у науковій літературі прийнято матеріальну відповідальність розглядати у сукупності двох складових частин: відповідальності роботодавця та відповідальності працівника. Зокрема, таку позицію висловлює Г.І. Чанишева, котра говорить про те, що матеріальна відповідальність у трудовому праві складається із двох частин: матеріальної відповідальності працівника за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, та матеріальної відповідальності підприємства за шкоду, заподіяну працівнику [2, с. 227]. Ми також є прихильниками розгляду матеріальної відповідальності у контексті її поділу на відповідальність працівника щодо роботодавця та навпаки, але у контексті нашого дослідження ми все ж будемо розглядати один із різновидів такої відповідальності, а саме матеріальну відповідальність працівника залізничного транспорту.

Загалом матеріальну відповідальність у трудовому праві В.І. Щербина визначає як передбачену нормами трудового законодавства необхідність однієї зі сторін трудових правовідносин відшкодувати матеріальну шкоду (а подеколи і моральну), заподіяну іншій стороні внаслідок неналежного виконання своїх трудових обов'язків [3, с. 84]. Матеріальну відповідальність, на думку С.Ф. Гуцу, необхідно розглядати як обов'язок працівника відшкодувати у встановлених законом розмірах і порядку шкоду, завдану роботодавцю, з яким він перебуває у трудових правовідносинах, протиправним і винним порушенням своїх обов'язків [4, с. 250]. Широке визначення поняття матеріальної відповідальності працівників надає Ю.В. Баулін як передбачене нормами трудового права особливе правове становище заподіювача шкоди й уповноваженої особи, що реалізується в охоронних правовідносинах і виявляється в обов'язку заподіювача шкоди незалежно від його бажання зазнати відшкодування за його рахунок заподіяної шкоди у порядку, встановленому законом, а також у праві уповноваженої особи зажадати відшкодування шкоди та застосувати у необхідних випадках заходи забезпечення виконання цієї вимоги [5, с. 149]. Наведені вище позиції вчених зводяться до одного: матеріальна відповідальність є обов'язком особи-працівника здійснити відшкодування шкоди іншій особі – роботодавцю, яку працівник завдав, порушуючи свою посадову інструкцію чи умови трудового договору. Водночас вказаний обов'язок має ґрунтуватися на певних законодавчих і нормативно-правових нормах, закріплюватися у посадових інструкціях, окремих положеннях, інших актах, що визначають аспекти такого виду відповідальності.

Загальним актом у питанні матеріальної відповідальності працівників є норми Кодексу законів про працю України, а саме глави IX «Гарантії при покладенні на працівників матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації». Ст. 130 Кодексу Законів про працю закріплює положення про те, що працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків [6]. Нормами Закону України «Про транспорт» передбачено виключно відповідальність підприємств транспорту. Так, ч. 2 ст. 13 закріплено, що підприємство транспорту, діяльність якого пов'язана з підвищеною небезпекою, несе матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок загибелі або ушкодження здоров'я пасажира під час користування транспортом, у порядку, встановленому чинним законодавством України [7]. Норми щодо відповідальності працівників транспорту вказаним законом не закріплені. Це саме можна сказати про профільний закон у сфері залізничного транспорту – Закон України «Про залізничний транспорт», норми якого містять виключно ст. 24, якою закріплено положення, відповідно до якого відправники, одержувачі вантажів і власники під'їзних колій несуть матеріальну відповідальність згідно із чинним законодавством України за пошкодження контейнерів і рухомого складу перевізників, а перевізники – за втрату і пошкодження транспортних засобів, що їм не належать, у розмірі фактично заподіяної шкоди [8]. Окремої статті про майнову відповідальність саме працівників залізничного транспорту та порядок її застосування вказаним законом не визначено. Це говорить про загальне регулювання матеріальної відповідальності працівників транспорту та визначення специфіки відповідальності працівників залізничного транспорту у підзаконних нормативно-правових актах.

Для працівників окремих галузей господарства, у тому числі транспортної сфери, на нашу думку, наявні певні особливості у визначенні матеріальної відповідальності працівників, а тому необхідним є окреслення основних рис такої відповідальності щодо працівників залізничного транспорту. Загалом під матеріальною відповідальністю працівників залізничного транспорту ми пропонуємо розуміти окремий самостійний вид юридичної відповідальності, суть якої зводиться до встановлення обов'язку відшкодування працівником залізничного транспорту шкоди, яка ним заподіяна у зв'язку з порушенням посадової інструкції, невиконанням чи неналежним виконанням покладених на нього трудових обов'язків, передбачених умовами трудового договору, вчиненням чи, навпаки, не вчиненням певних дій, що призвели до виникнення шкоди, яку варто відшкодувати іншій стороні трудового договору – роботодавцю, та виражається у відшкодування завданих збитків за власний рахунок, але у межах, визначених трудовим законодавством і незалежно від притягнення працівника до інших видів юридичної відповідальності.

Основними рисами матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту варто назвати такі:

є особливим видом юридичної відповідальності, яка застосовується до працівників залізничного транспорту. Загалом про розгляд матеріальної відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності науковці висловлюються досить стримано. Про віднесення матеріальної відповідальності до окремого виду юридичної відповідальності у науковій літературі говорив Л.О. Гайдаренко, який вказував на те, що матеріальна відповідальність працівників за трудовим договором є окремим видом юридичної відповідальності, оскільки існує у праві самостійно й реалізується у рамках правоохоронних відносин у складі трудових відносин [9, с. 34], проте не всі науковці дотримуються наведеної вище позиції. Так, наприклад, Н.М. Хуторян вважає, що матеріальна відповідальність не може розглядатися як вид юридичної

відповідальності поряд із дисциплінарною та цивільно-правовою, оскільки в її основі лежить не якась конкретна сфера правових відносин, а певна форма пропонованих до правопорушника санкцій, і слід віднести матеріальну відповідальність не до видів, а до форм реалізації всіх видів юридичної відповідальності [10, с. 141]. Що стосується працівників залізничного транспорту, то питання матеріальної відповідальності таких працівників є самостійним видом юридичної відповідальності, а отже, її варто досліджувати й окреслювати виключно шляхом комплексного аналізу нормативно-правових актів, які регулюють аспекти праці таких працівників: наказів, положень, порядків, статутів, посадових інструкцій окремих працівників тощо. Як приклад, п. 105 статуту Статутом залізниць України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 квітня 1998 р. № 457, передбачено, що залізниці, вантажовідправники, вантажоодержувачі, пасажирів, транспортні, експедиторські та посередницькі організації й особи, які виступають від імені вантажовідправника і вантажоодержувача, несуть матеріальну відповідальність за перевезення у межах і розмірах, передбачених цим Статутом та окремими договорами. Статутом залізниць України у розділі VII «Відповідальність залізниць, вантажовідправників» також детально регламентовано аспекти матеріальної відповідальності [11]. Важливим актом, який, на нашу думку, варто застосовувати у дослідженні питання матеріальної відповідальності, є Порядок розпорядження майном акціонерного товариства «Українська залізниця» від 22 листопада 2017 р. № 1054, який визначає механізм списання майна, зазначеного у ч. 1 ст. 10 Закону України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування», а також списання, відчуження, передачі у користування, оренду, концесію майна, внесеного до статутного капіталу ПАТ «Українська залізниця», та майна, набутого товариством [12]. Вказаний акт є важливим для визначення порушень матеріально-відповідальної особи за списання майна, віднесеного до АТ «Укрзалізниця» з подальшою метою оцінювання її дій і виконання посадових обов'язків. Питання матеріальної відповідальності визначені й окремими актами, які стосуються перевезення. Одним із таких актів варто назвати Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 грудня 2006 р. № 1196 [13] тощо;

матеріальна відповідальність працівника має певну чітко визначену мету. Дійсно, щодо працівників, у тому числі працівників залізничного транспорту, такий вид відповідальності має виховний характер і чітку мету. Погодимося із думкою С.С. Каринського, котрий зазначає, що основними цілями матеріальної відповідальності працівників є: 1) сприяння у вихованні відчуття поваги до майна власника підприємства, установи, організації; 2) зміцнення трудової дисципліни; 3) охорона (захист) заробітної плати від необґрунтованих утримань [14, с. 13]. Подібну мету матеріальної відповідальності окреслює й О.І. Хайнус. Науковець розглядає матеріальну відповідальність працівника як обов'язок відшкодувати в установленому законом розмірі й порядку завдану ним пряму дійсну шкоду майну роботодавця протиправним винним порушенням взятих на себе за трудовим договором обов'язків. Цей обов'язок, на думку науковця, має на меті: захист майна роботодавця від пошкодження, втрати, розкрадання та забезпечення відшкодування завданої шкоди працівником; забезпечення гарантії працівникові при покладенні на нього матеріальної відповідальності, охорона його заробітної плати від надмірних, незаконних і безпідставних стягнень; виховання у працівника бережливого старанного і дбайливого ставлення до майна роботодавця, яке передається йому для здійснення його трудової функції у запобігання заподіяння шкоди майну роботодавця [15, с. 411]. Ми погоджуємося із наведеною

вище думкою, оскільки покладення на працівника матеріальної відповідальності за шкоду, спричинену своїми діями щодо пошкодження майна, та необхідності відшкодування завданих збитків є одним із напрямків стимулювання особи до належної поведінки у межах виконання своїх трудових обов'язків і вчинення активних дій щодо збереження довіреного працівнику майна, а тому матеріальна відповідальність забезпечує здійснення виховної функції щодо особи, стимулює її до належної поведінки. Метою матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту є збереження матеріальних цінностей, які є власністю АТ «Укрзалізниця», цінностей, що знаходяться у пасажирському вагоні (наприклад для провідників), на вокзалах, на складах тощо;

матеріальна відповідальність працівників залізничного транспорту має специфічний об'єкт посягання. Із цього приводу погодимося із думкою В.І. Щербини, щодо того, що предметом дисциплінарного матеріального правопорушення є конкретне майно роботодавця, тобто засоби, які використовуються на підприємстві, в установі, організації для досягнення ними статутних цілей, або засоби, що використовує працівник у роботодавця – фізичної особи для виконання трудової функції. До цих засобів слід зараховувати: будівлі та приміщення, технологічне обладнання, верстати, машини, транспортні засоби, вимірювальні прилади, спеціальний одяг, матеріали, вироби, продукцію, паливо, енергію, грошові цінності тощо [3, с. 84]. Що стосується об'єктів за які працівники залізничного транспорту можуть нести матеріальну відповідальність, то такі об'єкти є досить різноманітними, різноманітними та пов'язані як із забезпеченням комфортних умов перевезення пасажирів (постільна білизна, наявність відповідного інвентарю для здійснення перевезень), так і стосуються, наприклад, ремонту рухомого складу, збереження запчастин, паливно-мастильних матеріалів, ремонту техніки, колій, різноманітних вантажів, які здійснюються перевезенням залізничним транспортом, грошовими коштами, у тому числі й коштами, які передбачені на проведення різноманітних тендерів, укладання договорів тощо;

матеріальна відповідальність працівників залізничного транспорту за загальним правилом настає саме у разі порушення працівником актів, що визначають дисципліну праці особи, посадової інструкції, норм нормативно-правих актів, норм трудового договору, яким на працівника покладаються повноваження щодо необхідності збереження майна залізниці. Основним актом варто назвати Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 р. № 55, у якому у п. 3 зазначено, що кожен працівник зобов'язаний: знати і неухильно виконувати його вимоги; дотримуватися порядку і правил, установлених чинним законодавством, правил технічної експлуатації залізниць, наказів, інструкцій та інших нормативних актів, що діють на залізничному транспорті, точно і своєчасно виконувати накази та розпорядження керівників; забезпечувати безпеку руху поїздів і маневрової роботи, виконувати вимоги правил і норм охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, пожежної безпеки й охорони навколишнього природного середовища; берегти матеріально-технічні засоби, забезпечувати схоронність вантажів і багажу, вживати заходів до запобігання випадкам їх розкрадання, втрат, пошкоджень і псування [16]. Окрім того, кожний працівник під особистий підпис ознайомлюється зі своєю посадовою інструкцією, а тому говорити про те, що до матеріальної відповідальності притягуються виключно особи, у яких у посадовій інструкції прописано, що це є матеріально-відповідальна особа, не можна. Матеріальну відповідальність несуть всі працівники, але її розмір може різнитися;

на залізничному транспорті передбачено різний порядок виявлення порушень, що передбачають настання матеріальної відповідальності. Тобто вирішуючи питання

про притягнення працівників до матеріальної відповідальності, роботодавець під час розгляду справи повинні визначити, порушення яких конкретних норм стали причиною завданої шкоди. Так, наприклад, це може бути здійснено шляхом проведення інвентаризації активів, що здійснюється відповідно до Положення про інвентаризацію активів і зобов'язань, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 02 вересня 2014 р. № 879 [17]. Ст. 130, 132, 133 КЗпП України передбачено, що обов'язковими умовами притягнення працівника до матеріальної відповідальності є винні протиправні дії працівника, порушення ним своїх трудових обов'язків, наявність прямої дійсної шкоди та її розмір, а відповідно до ст. 135 КЗпП України розмір заподіяної підприємству, установі, організації шкоди визначається за фактичними втратами, на підставі даних бухгалтерського обліку [6]. Таким чином, для підтвердження розміру завданої працівником матеріальної шкоди мають бути надані для цього певні розрахунки, а також обґрунтування, у чому сам полягає завдана шкода;

можливість покладення на працівників залізничного транспорту як повної, так і обмеженої матеріальної відповідальності. Із цього приводу варто погодитися із висновком Ф.А. Цесарського, який вчений робить на основі аналізу норм Кодексу законів про працю. Так, коли йдеться про матеріальну відповідальність, то у трудовому договорі має бути чітко визначена форма цієї відповідальності. КЗпП України визначає види матеріальної відповідальності, що мають бути конкретизовані у тексті трудового договору: матеріальну відповідальність у межах середнього місячного заробітку (ст. 132), повну матеріальну відповідальність (ст. 134), матеріальну відповідальність у випадках, коли фактичний розмір збитків перевищує їх номінальний розмір (ст. 135) [18, с. 82]. У питанні працівників залізничного транспорту варто детально аналізувати норми законодавства, нормативно-правових актів, посадових інструкцій, де загалом і передбачаються умови й обсяги матеріальної відповідальності кожного конкретного працівника. Тобто має бути забезпечено індивідуальний підхід до обсягів матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що питання матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту залишається відкритим. Це пов'язано із невизначеністю самої природи матеріальної відповідальності, її сутності, відсутністю єдиного нормативно-правового закріплення поняття матеріальної відповідальності працівників залізничного транспорту та відсутністю упорядкованих норм у вказаній сфері.

Список використаних джерел:

1. Трудовое право : энциклопед. слов. / ред. кол.: С.А. Иванов и др. Москва : Сов. энцикл., 1979. 330 с.
2. Чанишева Г.І. Відповідальність роботодавця за трудовим законодавством. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 225–232.
3. Щербина В.І. Підстави притягнення працівника до матеріальної відповідальності. *Правова позиція*. 2016. № 1. С. 83–87.
4. Гуцу С.Ф. Матеріальна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності в трудовому праві. *Право і безпека*. 2011. № 3. С. 248–251.
5. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / кол. авт., відп. ред. Ю.В. Баулін. Донецьк : ПП «ВД Кальміус», 2013. 424 с.
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50.
7. Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 р. № 232/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 51. Ст. 446.

8. Про залізничний транспорт : Закон України від 04.07.1996 № 273/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 40. Ст. 183.
9. Гайдаренко Л.О. Матеріальна відповідальність працівника: поняття та особливості. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 2. С. 33–38.
10. Хуторян Н.М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 264 с.
11. Статут залізниці України : постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 р. № 457. *Офіційний вісник України*. 1998. № 14. С. 150. Ст. 548.
12. Про затвердження Порядку розпорядження майном акціонерного товариства «Українська залізниця» : постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 1054. *Офіційний вісник України*. 2018. № 4. С. 74. Ст. 155.
13. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 № 1196. *Офіційний вісник України*. 2007. № 26. С. 51. Ст. 1065.
14. Каринский С.С. Материальная ответственность рабочих и служащих по советскому трудовому праву. Москва : Госюриздат, 1955. 243 с.
15. Хайнус О.І. Поняття матеріальної відповідальності працівників у трудовому праві. *Часопис Київського університету права*. 2011. Вип. 4. С. 410–414.
16. Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту : постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.1993 р. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-93-%D0%BF#Text>
17. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879. *Офіційний вісник України*. 2014. № 91. С. 560. Ст. 2627.
18. Цесарський Ф.А. Особливості трудового договору із матеріально відповідальними особами. *Право та інновації*. 2017. № 2 (18). С. 81–85.